

AİDİYET TÜRÜ OLARAK KİMLİK, ETNİSİTE VE ULUŞÇULUK KAVRAMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Fethi NAS*

Atf: Nas, Fethi. "Aidiyet Türü Olarak Kimlik, Etnisite ve Ulusçuluk Kavramları Arasındaki İlişki", *Sosyologca*, Sayı 23 (2022), s. 69-83.

ÖZ: Aidiyet, bir bütünün bir parçası, aynı veya benzer olmayı ifade eder. Bu nedenle, aynılık veya benzerliklerin belirgin olduğu durumlarda aidiyet kavramı ortaya çıkar fakat bu görüldüğü kadar basit değildir, pratikte oldukça karmaşıktır. Çünkü birey ve grupların benzer özellikleri oldukça çeşitlidir ve bu çeşitliliği tek bir ölçütten hareketle belirlemek oldukça zordur. Birey ve gruplarla ilgili yapılabilecek herhangi bir sınıflandırılma, bu sınıflandırmanın gerekçesini, koşullarını ve araçsal özelliklerini açıkça bilmeyi gerektirir. Bu nedenle, aidiyet kategorilerinin oluşumu, öznenin konumu ile güç ilişkileri arasındaki bağları betimleyen toplumsal gerçeklikle ilgilidir. Çalışmada birbirleriyle yakından ilişkili üç aidiyet türü olarak, kimlik, etnisite ve ulusçuluk kavramları üzerinde durulmaktadır. Bu kavramların oluşum süreçleri ve bir insan birlikteliği haline gelmelerini belirleyen etkenler ele alınmaktadır. Ayrıca bu kavramların sahip olduğu anlam dünyasının bağlama göre değişen içeriğe sahip olduğu ve bu içeriğin sabit ve durağan olmadığı aksine son derece dinamik ve değişken olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bundan dolayı kimlik, etnisite ve ulusçuluk kavramlarının zaman içinde ve özellikle günümüz dünyasında yeni biçimler almakta olduğuna ve bu yeni biçimlerin anlaşılmasının toplumsal yaşamda ortaya çıkması muhtemel sorunların çözüme kavuşturulması konusunda faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet, Kimlik, Etnisite, Ulusçuluk.

The Relationship Between Concepts of Identity, Ethnicity and Nationalism as a Type of Belonging

ABSTRACT: Belonging literally means being the same or similar. For this reason, the concept of belonging arises when the sameness or similarities are evident. Although this may seem simple, it is actually more complex in practice. Because the similar characteristics of individuals and groups are quite diverse and it is very difficult to determine this diversity by a single criteria. From this point of view, any classification that can be made about individuals and groups requires clearly knowing the rationale, conditions and instrumental characteristics of this classification. Therefore, the formation of belonging categories is related to social reality, which depicts the bonds between the subject's position and power relations. The study focuses on the concepts of identity, ethnicity and nation as three closely related types of belonging. The formation processes of these concepts and the factors that determine their becoming a human association are discussed. In addition, the content of the semantic world of these concepts, which changes according to the context, is mentioned. It is emphasized that this content is not stable and durable, on the contrary, it is extremely dynamic and variable. Therefore, it is thought that the concepts of identity, ethnicity and nation are taking new forms in the time and especially in today's world, and understanding these new forms will be useful in solving possible problems in social life.

Keywords: Belonging, Identity, Ethnicity, Natioanlism.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 27.03.2022

Kabul Tarihi : 16.06.2022

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, fethinas@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6464-5615.

Giriş

Sosyolojik düşünce geleneğinde Sembolik Etkileşimcilik ve Fenomenolojik yaklaşımlara göre insanın benlik duygusu, sosyal süreçler olmadan gelişemez. Başkalarıyla kurulan etkileşimler, anlamların şekillendiği dil ve jestlerin sembolik etkileşimi ile insanların kendileri hakkında kendileriyle kurdukları iç diyalogu şekillendirir. Kendim hakkındaki derinlemesine düşünme pratikleri, kaçınılmaz olarak, başkalarının benim hakkımda ne düşündüklerini ve onlar hakkında ne düşündüğümle ilgili neleri ortaya koyduğumu, verdiğim tepkileri öngörme ve yönetme pratikleriyle yakından ilişkilidir ve bütün bunlar sosyal etkileşim içinde öğrenilen pratiklerdir^{1,2}. Benlik ve kişilik, günlük sosyal etkileşimlerin devam eden ürünleridir. Aynı zamanda geçmiş ve gelecek, davranışlar, alışkanlıklar, bilgi birikimi, düşünceler, duygular ve beklentiler şimdiki benliğimizin bir parçasıdır. Buna göre benlik ve kişiliğin oluşumuna dair temel varsayım bunların tüm yönleriyle sosyal olarak inşa edildiğidir. Özel bir benliğe sahip olarak herhangi birisinden bahsetmek veya kişisel kimlikleri ile kamusal kimliklerini karşılaştırmak mümkün olsa da, benlik ve kişilik sosyal süreçlerin bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Oysa aynı etnik kökene mensup olmak, aynı dine inanmak, aynı dili konuşmak veya aynı sosyal süreçlerden geçmiş olmak; aynı ve ortak duygu ve düşüncelere sahip olma sonucunu beraberinde getirmemektedir. Öyleyse birey ve grupları bireysel veya kollektif bir tutum sergilemeye, benzer veya farklı davranışları gerçekleştirmeye iten faktörler nelerdir? Aynı etnik kökene mensup ve aynı dili konuşmasına rağmen Balkanlar'da Boşnak, Sırp ve Hırvatlar, birbirleri ile savaşmış ve büyük acılar yaşamışlardır. Aynı dine mensup olmasına rağmen Ruslar ve Ukraynalılar savaş halindedir. Aynı dili konuşmasına rağmen Arap dünyası bir birlik oluşturmamaktadır. Bazen ekonomik çıkarlar, bazen ideolojik öncelikler, bazen de yerel düzeydeki aidiyetler ve bireysel farklılıklar toplumsal düzeyde kurumsal farklılıklara yol açarlar.

Dolayısıyla toplumu oluşturan bireyler ve kurumlar arasında birlik duygusunu sağlayan çeşitli kurallar, değerler ve toplumsal dayanışmayı sağlayan birtakım bağlar olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlar akrabalık ilişkilerinden komşuluk ilişkilerine, ekonomiden siyasete kadar geniş bir alanda etkilerini hissettirmektedir. Bazı durumlarda bu bağlar siyasal merkezi bir otoritenin ideolojik bir takım öncelikleri hayata geçirmesi sonucunda oluşabildiği gibi, bazı durumlarda farklı değerlere sahip bireylerin çeşitli mekanizmalar veya çıkar ilişkileri aracılığıyla bir yaşama biçimini geliştirmesi ve ortak bir değerler sistemine bağlılık göstermesiyle oluşabilmektedir.

Bir Aidiyet Türü Olarak Kimlik

Birçok kavramın nerede ve ne zaman ortaya çıktığı, dönüştüğü, değiştiği ve önemini yitirdiği süreçler belirsizdir. Fakat bu süreçlerin tamamı fiili ve tarihsel olarak gerçektir bu yüzden bütün kavramlar sürekli bir oluş halindedir. Birer insan icadı olan kavramların doğru anlaşılması, onların diğer insani biçimlerden ayırt edilmesini gerektirir. Kimlik, etnisite ve ulus kavramları birer "toplumsal ilişki" biçimidirler. Toplumsal ilişkinin karakterini açıklığa kavuşturmak ve böylece kavramların ne olduğunu daha iyi anlamak için, toplumsal ilişkiyi başka bir insan yaratımı biçimiyle, yani başka bir araçla karşılaştırmak, anlaşılmasını kolaylaştırır.

Canlılar dünyasında biyolojik benzerlikler kadar farklılıklar da vardır. Örneğin normal şartlar altında ve doğal olarak her insanın iki gözü, iki kulağı ve iki eli vardır fakat hiçbir insanın sahip olduğu bu biyolojik özellikler işlev bakımından diğerlerinki ile aynı değildir. Her

¹ Erwing Goffman, *Presentation of Self in Everyday Life*. London, Allen Lane, 1969.

² Peter Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth, Allen Lane 1966.

bir insan açısından bu biyolojik özelliklerin beraberinde getirdiği beceriler ve yetenekler farklıdır. Herkes aynı manzarayı aynı perspektifle algılamaz, aynı sesleri aynı tonda işitmez veya ellerini kullanarak aynı işleri yerine getiremez. Doğal olarak sahip olunan bu özellikler, sosyal ve çevresel etkenlerle kurulan ilişkiler sonucunda özgün ve farklı işlevleri yerine getirirler. Bu özgün ve farklı işlevler ise insanların kendilerine has özelliklerini şekillendirir³.

Kimlik, etnisite ve ulus gibi aidiyet bildiren kavramlar, Avrupa ve Batı merkezli bir düşüncenin ürünüdür ve gerek akademik gerek gündelik yaşantıda birbirinden farklı anlam ve imgelere tekabül ederler. Batı-dışı birçok toplumda insan birliktelikleri bu kavramlarla ifade edilmez veya farklı kavramlarla tanımlanmaktadır. Örneğin Doğu toplumlarında kabile, aşiret, akraba gibi kavramlar, aidiyet ilişkilerini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte modern düşüncenin ve modern yaşam biçiminin dünya geneline yayılmış olmasıyla kimlik, etnisite ve ulus gibi kavramlar hem siyasette hem de akademik çalışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Batı toplumlarında modernleşmeyle birlikte geleneksel sosyal dayanışma türünün çözülmesi, toplumsal bir örgütlenme türü olarak etnik ve ulusal kimlikler gibi kolektivist kavramları gündeme getirmiştir⁴.

Geleneksel bağlılık ilişkilerindeki aşınma, yoğun sanayileşme ve kentleşme, dinsel otoriteye duyulan güvenin azalması ve bunlarla birlikte siyasal meşruiyet ilişkilerinin aşınması, yeni aidiyet ve bağlılık normlarının gelişmesini zorunlu hale getirmiştir. Bir diğer ifadeyle kimlik, etnisite ve ulusçuluk, modernleşme sonucunda geleneksel toplumsal yapının ve siyasal düzenin zayıflaması ve çökmesi sonucunda, bireyselleşmenin etkin ve yaratıcı yönlerinin ön plana çıkarılması üzerine kurgulanmıştır. Geleneksel toplumlarda bireysel kimlik duygularının zayıf olduğu düşüncesi yaygındır ve aidiyetler bireyin hayata gözlerini açtığı andan itibaren içinde yaşadığı toplumsal çevreye uyum sağlaması sürecini ifade eder⁵. Oysa sanayileşmiş ve kentleşmiş modern toplumlarda bireylerin rasyonel ve özerk, kendi kendine yeten ve genel itibarıyla geleneksel bağlardan soyutlanmış olduğu varsayılmaktadır. Bu özelliklere sahip bireylerin kolektif bir bilinç etrafında bir araya gelmelerini sağlayan etkenlerin ise bireysel tercihler ve çıkar ilişkileri olduğu düşünülmektedir.

Toplumsal yaşam, bazen birbirine yakın bazen de birbirine zıt kültürel, siyasal ve ahlaki sistemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu sistemler bireysel ve toplumsal gereksinimlerin temin edilmesi sürecinde farklılara yol açar. Değişen ve dönüşen gereksinimler parçalara ayrılmış bir dünyaya hayali bir düzenin getirilmesine ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Farklılık ilişkileri olmadan hiçbir temsil oluşmayacağına göre temsil içinde oluşmuş olan herşey sürekli olarak ertelenmeye, serileştirilmeye ve farklı bir şekilde düzenlenmeye açıktır⁶. Farklılıkların olduğu yerlerde mutlaka aidiyetler ve gruplar vardır. Aidiyet ve gruplar, insanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine kuruludur. Dolayısıyla benzerlik ve farklılıklar, aidiyet düşüncesi ve duygularının şekillenmesinde etkilidir. Bir gruba duyulan aidiyet, başkaları ile paylaşılan benzer özelliklere, yanı sıra diğerlerinden ayrı ve farklı olmaya işaret eder. Birçok düşünürün göre bireylerin aidiyet fikri düşünseldir. Bireyler; güven içinde olma, yeme-içme ve hareket özgürlüğüne sahip olmak isterler ve doğal olarak bir gruba ait olma ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyaçlarını gideremeyen bireyler kendilerini yalnız,

³ Ümmet Erkan, "Lacan'da Öznenin Kurulumu Ve Ötekinin İnşası: Psikanaliz Ve Oryantalizm". *Turkish Studies*. Volume 14 Issue 3, p. 1425-1440. 2019.

⁴ Nuri Bilgin, *Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık, 1996, s, 68.

⁵ Rıdvan, Şimşek. "Liberteryen ve Komüniteryen Çokkültürcülük Dikotomisi". *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal SPECIAL ISSUE 2*. Volume: 03 Issue: 07. 2012.

⁶ Stuart Hall, "Kültürel Kimlik ve Diaspora", *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık İçinde*, Ed. Rutherford, J., İ Sağlamer, (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.

mutsuz ve yabancı hissederler. İnsan kendisini bir yere veya bir gruba ait hissetmek ister, kendisine uygun bir yurdu veya bir evi sahiplenmeye ihtiyaç duyar^{7,8}. Toplumsal bir varlık olan insan, çoklu sosyal ilişkilere dâhildir. Sosyal ilişkiler tek bir yerde, mekânda, topluluk veya coğrafi konum içerisinde belirlenen ve tanımlanan varlıklar değildir. Aksine duygusal bağlılıklar, maddi öğeler, kültürel temelde oluşan tutumlar ve sosyal dayanışma gibi çeşitli etkenler tarafından biçimlenirler. Bir diğer ifadeyle aidiyetler rastgele oluşmaz, çeşitli etkenlerin birbiriyle kurduğu etkileşimler sonucunda ortaya çıkar ve şekillenirler.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en belirgin fark birden fazla kimliğe sahip olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında birey tektir buna karşılık bireyin kimlikleri çoğuldur ve insan olmanın temel bileşenlerinden birisidir. Kimlikler, özellikleri itibariyle somut olarak gözlemlenebilen sınıma açık, ölçülebilen ve sınırları belirlenmiş varlıklar değildir. Bir şekilde insan yaşamının olmazsa olmaz yönlerinden bazılarını oluştururlar ve sosyal ilişkilerde insanların birbirlerine yaklaşımlarının veya birbirlerinden ayrılımlarının gerekçelerini oluştururlar. Bir devletin yurttaşlığını gösteren kimlik kartlarından, sanal ortamlarda her bir kullanıcıya tekabül eden dijital kimliklere kadar geniş bir alanda farklı kimlik tanımlamalarının olduğu bilinmektedir. Kısaca söylemek gerekirse “kim, kimlerden, nereden gibi” sorulara birey ve grup düzeyinde verilen cevaplar, kimliğe tekabül ederler.

Bireyler arasında ve zaman içinde benzerliklere vurgu yapılarak dile getirilen çeşitli kimlik tanımlamaları vardır⁹. Buna göre;

1. Hem bireylerin hem de grupların bir kimliği vardır veya bir kimliğe sahip olmak isterler.
2. Bilinçli veya bilinçsiz biçimde birey ve grupların birer kimlik sahibidirler. Buna göre kimlik, keşfe açık bir varlıktır.
3. Güçlü bir grup dayanışması, güçlü bir kolektif kimlik düşüncesinin tesis edilmesi başarılabılır. Belirli bir imliğe dayalı grup düşünce, gruba üye bireyler arasında güçlü bağlar oluşturur ve gruba üye bireyler ile diğerleri arasında bir sınırı belirginleştirir.

Bazı durumlarda birey, kendi iradesi dışında bir kimlik edinebilir, bazı durumlarda ise tamamen kendi iradesi ve istekleri doğrultusunda bir kimlik edinebilir. Kimliğin bu özelliği farklı aidiyetlerin oluşmasını sağlar. Toplumsal yaşam; çeşitli birimlerin bir organizasyonu olduğuna göre, bireyin yaşantısı farklı kimlik ve aidiyetlerle yoğrulmaktadır. Hangi kimliklerin veya aidiyetlerin diğerlerine kıyasla önemli veya önemsiz olduğu ihtiyaçlara ve insanların içerisinde bulunduğu koşullara göre değişmektedir. Birey, yaşadığı toplumda çoğunluğa ait bir dili konuşup çoğunluktan farklı bir dine inanabilir, aynı ekonomik sınıfa mensup olup farklı bir siyasal ideolojiyi savunabilir. Buna göre kimliklerin çizdiği sınırlar, geçircendir ve birbirleri ile iç içe geçmiş çeşitli yapılardan oluşmuştur.

Doğal olarak bireylerin fizyolojik, psikolojik, kültürel, siyasal ve ekonomik ilişkiler itibariyle farklı kimliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bazı kimlikler doğuştan itibaren kazılırken bazıları sonrada elde edilebilmektedir esasen hiç kimse, kendisini “kimliksiz” olarak temsil edemez buna göre kimlik veya kimlikler, insan olmanın zorunlu bir unsurudurlar. Örneğin boy, medeni durum, cinsiyet, ekonomik gelir seviyesi gibi özellikler, bireyler arasında farklı kimliklerin oluşmasını sağlayan göstergelerdir ve diğer insanlarla kurulan ilişkilerde tavır ve tutumların şekillenmesinde belirleyici bir rol

⁷ D. Dorling, D. Vickers, et al. *Changing UK. The Way We Live Now*. Sheffield: University of Sheffield, 2008.

⁸ R. F. Baumeister And M. R. Leary, “The Need to Belonging: Desire for Interpersonel Attachments as a fundamental Human Motivation”. *Psycological Bulletin*. Vol. 117. No. 3. 497-529, 1995.

⁹ Rogers Brubaker, and Frederick Cooper, “Beyond Identity”, *Theory and Society*, Vol. 29, No. 1. pp. 1-47. 2000.

oynamaktadır. Sıradan ve gündelik bir yaşamdan, uzmanlık gerektiren iş/çalışma ortamındaki ilişkilere varıncaya kadar çeşitli alanlarda farklı fizyolojik ve kültürel özelliklere sahip olmaktan kaynaklanan belirli bazı durumlar oluşmaktadır. Aynı ses tonuyla veya belirli bir takım klişe kavramlarla herkesle konuşmak mümkün değildir. Toplumsal rol ve statünün beraberinde getirdiği bir takım davranış kalıplarına uygun olarak bazen nezaketin bazen de sert tutumların sergilendiği alanlar vardır. Bağlam ve koşullar ile sahip olunan kimliklerden hareketle farklı davranış biçimleri veya görgü kuralları işin içerisine dâhil olmaktadır. Benzerlik veya farklılık temelli davranış ve tutumlar bu bakımdan ele alındığında beklentilere tekabül etmekte ve meşru bir durum haline gelmektedir.

Bazı kimlikler, bireysel özellikler ile bireysel deneyimlerin bir araya gelmesiyle eklemeli biçimde oluşurlar. Örneğin cinsiyet doğuştan itibaren sahip olunan fizyolojik bir özelliktir fakat cinsiyet bireyin sosyal statüsünü ve sosyal ilişkilerini belirleyemez. Cinsiyeti belirleyen fizyolojik özellikler ile birlikte psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik bir takım öğelerin bir araya gelmesi ve birbirleriyle uyumlu bir etkileşim içerisine girerek özgün bir bütünlüğü oluşturması gereklidir. Buna göre kimlik, bireylerin yaşadığı toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ile geçmişin bir harmanıdır. Birey yalnızca var olan ilişkilerin sentezi değil aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin bir sentezidir¹⁰. Kimlik oluşumu bu sentezin bağlamından hareketle, gündelik yaşam, ekonomik uğraş ve siyasal egemenlik ilişkilerinin etkileşimiyle anlaşılabilir. Bireysel bilinç ve tarihsel süreç içerisinde yaşanan deneyimler, kimliğin farklı katmanlarını oluşturur, bu katmanlar sabit değildir, geçmişin izlerini, anın etkilerini ve geleceğin kodlarını bünyelerinde taşırlar.

Bütün insanların birden fazla kimlikleri olduğuna göre; cinsiyet, etnisite, din, yurttaşlık gibi kategoriler aidiyetlerin bireysel ve kolektif yanlarını oluştururlar. Bu aidiyetler aynı zamanda ister birey tarafından oluşturulmuş, ister başkaları tarafından atfedilmiş, ister sosyalizasyon sürecinde veya resmi olarak belirlenmiş olsun akışkan ve dinamiklerdir¹¹. Örneğin fizyolojik özelliklerin değişme ihtimali çok azdır, aynı zamanda maliyeti ve toplumsal bedeli ağırdır. Modern tıp teknikleri bireylerin fizyolojik bazı özelliklerini değiştirme taleplerine cevap verecek gelişmelere ulaşmıştır. Burun estetiği, saç ekimi ve bunun gibi operasyonlar genellikle yadırganan veya yoğun biçimde eleştirilen değişmelere yol açmaz. Çünkü bu değişimler toplumsal bakımdan bireylerin statü ve rolleri ile kamusal kimliğini radikal biçimde etkileyen değişimler değildir. Oysa, fizyolojik bir özellik olarak cinsiyet değiştirme operasyonları oldukça tartışmalıdır. Günümüz koşullarında çok sayıda cinsiyet değiştirme ameliyatı-operasyonu geçiren ve cinsiyetini değiştiren bireyler olduğu bilinmektedir. Bu operasyonların elbette finansal bakımdan bir maliyeti vardır. Finansal maliyeti esasen bu çalışmanın konusu değildir fakat toplumsal bedeli söz konusu olduğunda söylenebilecek birkaç söz vardır. Toplumsal bedelden kasıt, kişinin cinsiyetini değiştirme talebine sosyal çevresinin vereceği tepkidir. Birçok durumda aileler çocuklarının bu tercihi olumlu yaklaşmayabilir. Birçok dinin özellikle Semavi dinlerin ve dinsel inanışların bu konudaki dogmaları ise kesindir. Fizyolojik olarak cinsiyet değiştirmek, bireysel düzeyde bir ihtiyaç veya bir zorunluluk olarak algılanabilir fakat bu tercih veya seçim, toplumsal normlar ve egemen ahlaki kurallar bakımdan sorunlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Eldeki imkânlar, bireysel arzu ve ihtiyaçlar ile toplumsal koşullar arasında her zaman bir uyum olduğunu söylemek mümkün değildir aksine bunlar arasında keskin ayrımlar ve karşıtlıklar vardır.

Gündelik yaşamda kullanılan dil, yurttaşlık bilinci, kültürel ve ideolojik tutumlar, tercihlere ve içinde bulunulan koşullara uygun olarak değişebilirler. Doğduğu ülkeden farklı

¹⁰ Antonio Gramsci, *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar, 1916-1935*, İ. Yıldız, (Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, s.403.

¹¹ Iain Chambers, *Migrancy, Culture, Identity*, London: Routledge, 1994, s.24.

bir ülkede yaşayıp bu ülkede yurttaşlık statüsüne sahip olmak, ana dili dışında başka bir dili öğrenmek suretiyle duygu ve düşüncelerini bu dil ile ifade etmek, sosyo-ekonomik statü bakımından belirli bir sınıfsal yapıya dâhil olmak gibi özellikler, belirli ölçüde bireysel tercihler ve sahip olunan imkânlarla ilişkilendirilebilir. Kimliklerin bu akışkanlığı ve izafi yönü bazı durumlarda aidiyetlerin aşınması olarak da görülebilir fakat kimlik, bireylerin sosyal konumlarının belirlenmesinde belirleyici bir özelliktir¹². Bu düşünceden hareketle kimlik; bireysel, sosyal, politik ve ekonomik bağlamda bireysel düzeydeki bazı amaçları yerine getirmede işlevseldir. Bir diğer ifadeyle, bireylerin ve grupların toplumsal eylemleri, bazı durumlarda araçsal rasyonaliteye dayanan koşullar tarafından belirlenir.

Bazı akademisyen ve düşünürler, kimliklerin oluşumuyla ilişkili olarak “yer” ve “mekânın” ve bu iki kavrama yüklenen anlamın oldukça önemli olduğunu savunmaktadır. Birey veya gruplar için, ataların geçmişte yaşadığı yerler ve mekân kutsaldır. Bu açıdan bakıldığında aidiyetin ve kimliğin belirleyici olduğu etkenler arasında mekân miti oldukça işlevseldir ve bir grup bilincinin oluşmasında önemli bir bileşendir. Ataların yaşadığı ve yeni kuşaklara miras olarak bıraktığı yer ve mekânlar, aidiyet sağlayan unsurlardandır. Ataların yaşadığına inanılan yerler kutsaldır ve grubun üyeleri tüm varlıklarıyla bu mekânlara bağlıdırlar. Dünyanın herhangi bir yerinde bulunan söz konusu kutsal yer ve mekânlar, farklı ülkelerde yaşantısını sürdüren grup üyelerinin ortak bir bilinç geliştirmelerini sağlayan bir aidiyet unsuru rolünü sürdürür. Bundan dolayı kimlik ve aidiyet duygusu, yurdundan uzun bir süre ayrı kalanlar için, yoğun bir nostalji ve ruhsal bağlılık yoluyla varlığını sürdürür^{13,14}. Doğup büyüdüğü ülkeden çeşitli sebeplerden ötürü ayrılmak zorunda kalan göçmenler bu duruma örnek gösterilebilir. Belirli bir mekâna veya toprak parçasına duyulan aidiyet çerçevesinde, yabancı oldukları bir ülkede bir araya gelen insanlar arasında bir tür yakınlık ve dayanışma örüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu dayanışma duygusu bireysel düzeyde bir tatmin duygusunun ortaya çıkmasına zemin hazırladığı kadar grup üyeleri arasında ekonomik, sosyal ve siyasal bir güç oluşturma potansiyeli taşımaktadır. İster fiziki-coğrafi ister toplumsal olsun, kimlikler güvenli ve süreklilik arz eden bir mekân içerisinde kurgulanırlar. Kimlik ve mekân oluşumu aynı sürecin iki yönüdürler. Mekânlarda, güçlü duygusal yatırımlar vardır dolayısıyla kimliklerin örüldüğü, zamansal ve mekânsal anlatılar ile ulusal ve yerel özellikler, bireysel ve kolektif kimliklere ev sahipliği yaparlar, bu bakımdan yer ve mekân anlamlı bir kurguyu oluşturmada etkilidirler¹⁵.

Bir Aidiyet Türü Olarak Etnisite

Çokkültürlü ve çokkültürcü toplumlarda birey ve grupların aidiyet ilişkisini en yoğun biçimde geliştirdiği bağlar, etnik kökenlidir. Kültür, insani varoluşun bir ürünü olduğuna göre dil, din, kurumlar, semboller gibi bir çok öge kolektif temsillerin bir ifadesi olarak etnik birlikteliklerin oluşmasında önemli bir işlev sağlarlar^{16,17}. Sosyal koşullar ve farklılıklar temelinde oluşmuş bir toplumsal dayanışma sistemi, etnik temellere dayanan bir aidiyet ilişkisinin biçimlendirilmesini kolaylaştırır. Buna göre etnisite dinamik bir süreçtir ve tek bir kaynaktan türetilen açıkça sınırları belirlenmiş içsel bir kategori olarak tanımlanamamaktadır.

¹² Thomas. H. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press, 1993, s.30.

¹³ Michael Schudson, “Culture And The Integration of National Societies”, *International Social Science Journal*, XLVI, 1, p. 63-81, 1994, s.65.

¹⁴ Anthony Smith, *Milli Kimlik*, B.S.Şenel, (Çev.), İstanbul: İletişim, Yayınları, 1999, s.45.

¹⁵ Ali Rattansi, *İrkçilik, Modernite ve Kimlik*, S. Akyüz, (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997, s.45.

¹⁶ Stuart Hall, *New Ethnicities. in Race Culture and Difference*, (ed) Donald J. and Rattansi, A. London: Sage, 1992.

¹⁷ Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo: Little Brown & Co., 1969.

Bireyin üyesi olduğu gruba attığı anlam ve gruba üye olmanın ifade ettiği değer, gruba ait olmaktan kaynaklanan kendilik bilincinin bir parçası olarak biçimlenmektedir. Bireylerin etnik bir kategoriye mensubiyetine ilişkin bilgisi, olumlu ve olumsuz anlamda söz konusu mensubiyete attığı değer ile ilişkilidir¹⁸. Etnik grup düşüncesinin ortaya çıkabilmesi için farklı grupların birbirleri ile minimum düzeyde bile olsa bir temas kurması ve birbirlerinin gerek düşünce gerekse kültürel bakımdan farklı olduklarını deneyimlemeleri gereklidir. Bu farklılık algısı oluşmamışsa etnik aidiyetin ve etnik ilişkilerin oluşması mümkün değildir¹⁹. Yaşadıkları toplumda diğerleri ile kurulan temas ve ilişki sırasında kendilerini diğer grup ve bireylerden dil, kültür ve inanç bakımından farklı olduğunu algılayan bireyler, akrabalık veya hayali ilişkilere dayanan bir kimlik edinme sürecine yönelirler. Bu kimlik süreci nihayetinde etnik bir aidiyete dönüşmektedir. Bir aidiyet türü olarak etnisite, aynı zamanda grubun hem kendine ilişkin algısı hem de diğerleri tarafından atfedilen özelliklerin bir araya gelmesi ile inşa edilmektedir. Örneğin, Almanya’da yaşayan Türkler, kendilerini Türk olarak tanıtmalarına ve Türk kabul edilmelerine rağmen Türkiye’ye geldikleri andan itibaren “Almanca” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlanmanın temelinde diğerleri ile kurulan bir temasın yeni bir aidiyeti şekillendirdiğine duyulan inanıştır. Bunun sonucunda yeni bir farklılık algısı oluşmakta ve bu farklılığı betimleyecek bir takım objektif ve subjektif kriterler ortaya çıkmaktadır. Bir ülkeye yurttaşlık statüsünü gösteren pasaportlar, konuşulan dil, fizyolojik özellikler, dinsel pratikler, giyim-kuşam gibi gruba ait semboller ve davranış kalıpları gibi unsurlar etnisitenin objektif öğeleridir. Buna karşılık, aidiyet hissi, tarih bilinci ve öteki anlayışı gibi özellikler etnisitenin subjektif boyutunu meydana getirmektedir²⁰.

Etnisite kavramı; sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve siyaset gibi farklı sosyal bilimlerin ele aldığı konulardan birisidir. Farklı bilim alanlarının kavrama yönelik tanımlamaları, yaklaşımları ve yaptıkları araştırmalar sonucunda ortaya koydukları bulgular bir araya geldiğinde, söz konusu kavrama dair net bir açıklama getirmek oldukça zorlaşmıştır. Aynı şekilde etnik bir kategorinin belirlenmesi ve tanımlanması da zordur. Çünkü birey, yaşamı boyunca birden fazla kategoriye bağlılık gösterir dolayısıyla hangi birey açısından hangi kategorinin öncelikli olması gerektiği tartışmalı hale getirmektedir.

Etnisite kavramının genel olarak tek bir tanımlamaya tabi olamaması, kavramın bünyesinde birbirleriyle eşit öneme sahip öznel ve nesnel bileşenler ile grubun çok sayıda özelliğini oluşturan öğelerin bir arada olmasından kaynaklanmaktadır. İlaveten her zaman için etnik bir kökenin belirlenmesi mümkün değildir veya etnisite herkes için eşit bir öneme sahip olmayabilir²¹. İnsanlar açık veya gizil farklı gerekçelerle bir araya gelip birliktelikler oluşturabilirler fakat etnik bir birliktelik ile ticari bir birliği birbirinden ayıran keskin sınırlar vardır. Her ikisinde üyelerin ortak çıkarları önemli bir etken olabilir fakat etnik bir grubun çıkarlarını belirleyen unsurların başında fizyolojik özellikler, ortak atalar, paylaşılan kültür ve duygulardır.

Etnisite teriminin kökeni Antik Yunanca’dır. Yunanlılar, etnik terimini yabancı olanları yani kendilerinden farklı olduğunu düşündükleri kişi veya grupları tanımlamak amacıyla kullanmışlardır. Grekçe “*Ethnos*”tan türetilmiş “*Ethnicos*” kelimenin anlamı dinsiz veya pagandır ve 14. yüzyılın ortalarından, ırksal özelliklerin bir karşılığı olarak kullanıldığı 19.

¹⁸ Henry Tajfel, “Social Psychology Of Intergroup Relations”, *Annual Review Of Psychology*, Volume 33, A Nonprofit Scientific Publisher, USA., 1982.

¹⁹ N. Glazer, and D.P., Moynihan, *Ethnicity. Theory and Experience*, Harvard University Press, 1975.

²⁰ Cahit Aslan, *Birey, Toplum, Devlet: Kavramsallaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*, Adana: Karahan Kitabevi, 2004, s.8.

²¹ L. Rosenberg, and M., Weinfield, *Canada’s Jews: A Social and Economic Study of Jews in Canada in the 1930s*, McGill-Queen’s University Press, 1993, pp. 544.

yüzyılın ortalarına kadar bu anlamı taşımıştır²². Bir terim ve düşünce olarak, olumlu ve olumsuz bir takım özellikleri barındırarak modern zamanlara kadar varlığını sürdürmüştür ve genellikle yabancı-öteki olanı ve çoğunluğun kültüründen farklı olarak kabul edilenleri sınıflandırmada kullanılmaktadır. Genel olarak coğrafi keşifler ve kolonyalizm sonrası dönemde yeni dünyaların insan ve kültürlerini tanımlamak için yaygın biçimde kullanılmış olmasına rağmen bugün farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Örneğin Amerika'da etnisite kavramı, Kızılderilileri ve Afrika kökenlileri kastetmek ayrıca 2. Dünya Savaşı yıllarında İtalyanları ve İrlandalıları ve Yahudileri, diğer gruplara karşı tanımlamada ırkçılığa nazaran daha yumuşak bir kavram olarak kullanılmıştır.

Etnisiteye dair çalışmalarda karşılaşılan zorluklardan biri de, ulusçuluk kavramı ile karıştırılmasıdır. Her iki kavram arasında bir takım benzerlikler ve ortaklıklar vardır. Birer inceleme konusu olarak hemen hemen aynı terimleri paylaşmakta ve benzer öğelere vurgu yapılmaktadır. Birçok ulusçuluk anlayışı özü itibarıyla etnik bir temele dayanmaktadır. Aralarındaki farkı belirginleştiren etken, ulusçuluğun siyasal bir ideolojiye dayanan bir ulus devlet anlayışına dayalı olmasıdır. Belirli insan grupları kendilerini ulus ile etnik kategori arasında gri bir kuşakta konumlandırabilirler. Üyelerin bazıları tam bağımsızlık ister iken bazıları taleplerini var olan devlet yapısı içerisinde dilsel ve diğer haklarla sınırlayabilmektedir. Bu durum siyasal yapının bir ulus mu ya da etnik bir grup mu olduğuna bağlı olarak değişmektedir²³. Etnik gruplar, toplumsal yapıdaki konumlarından hoşnut ise, ulus olarak örgütlenen daha geniş bir yapıya eklenmek konusunda istekli olabilirler. Toplumsal yapının genelinde bir uyum sorunu söz konusu olduğunda ise özerklik ve ayrılma gibi bir takım siyasal talepler ön plana çıkabilmektedir. Bu durumda belirli etnik gruplar, kendilerini diğer gruplarla aynı ulusal bilincin mensupları olarak kabul etme eğiliminden uzaklaşabilmektedir ve sonuç olarak kapalı toplumsal gruplar²⁴, etnik çatışmalar veya ülke dışına göçler yaşanmaktadır.

Güçlü bir dayanışma bilincinin paylaşıldığı etnik bir aidiyet, diğer aidiyet türlerinde olduğu gibi mutlak ve sabit bir özellik taşımamaktadır. Etnik bilinç ve bağlılık duygusu kolay bir şekilde manipüle edilebilir ve yerini daha güçlü bağlara devredebilir. Ayrıca bir kavram olarak etnisitenin politik anlamda nötr olduğu iddia edilebilir. Çünkü etnik bir kategorinin belirlendiği ilk basamak doğal olarak biyolojik bağlamda kazanılan özelliklerle belirlenmektedir. Hiç kimse nerede ve ne zaman dünyaya geleceğine karar verememektedir ve doğal olarak belirlenmiş fizyolojik özelliklerini seçme imkânına sahip değildir. En küçük toplumsal grup olan aile kurumu, bireyin kendi tercih ve seçimimi dışında oluşmakta ve her birey hayata gözlerini açtığı aile ortamının mirasının taşıyıcısıdır. Bundan dolayı aile politik bir kurum değildir. Politik olan, bireyin kendi seçimleri ve tercihleri sonucunda edinmiş olduğu yurttaşlık, dinsel ve ideoloji benzeri özelliklere sahip aidiyetleridir²⁵.

Etnik gruplar, kısmen fizyolojik özelliklerin ve benzerliğin egemen olduğu akrabalık bağlarının gelişmiş bir türü olarak görülmesine rağmen bu düşünce, biyolojik ırkçılık ideolojisinden farklıdır. ırkçılık ideolojisi, insanların sahip olduğu kişilik özelliklerinin, genetik olarak belirlendiğini ve bu özelliklerin değişmez bir sistematığe tabi olduğunu iddia eder. ırkçılık ideolojisinin odağında farklı grupların ırksal bir hiyerarşi içinde sıralanması düşüncesi hâkimdir. Bu düşünce, bazı ırkların diğer ırklara nazaran üstün olduğu ırksal özelliklerin özsel ve mutlak olduğu varsayımına dayalıdır. Farklı ırksal gruplar arasındaki

²² Werner Sollors, *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1986.

²³ Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, s, 119.

²⁴ Gönül Erdem Nas. "Abdals Of Anamur: A Community Excluded With Regard To Its Language, Belief And Identity". *Dil Araştırmaları*, Güz /23: 275-287. 2018.

²⁵ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999, s.54.

eşitsizliklerin kaynağı, aşağı ve alt statülere sahip grupların; iş ahlakı, kendine güven, disiplin ve başarı gibi temel değerler bakımından farklılık taşımasıdır²⁶. Sosyal bir betimleme olarak ırk kavramının gerçek bir biyolojik karşılığı yoktur. Irkçılık ideolojisi, gerçek dışı biyolojik fenotipler üzerine kurgulanmıştır ve genetik bakımdan soyutlanmış insan gruplarına karşılık gelmektedir. Yerleşik hayata geçmiş bulunan insanlar arasındaki fizyolojik farklılıklar, esnek geçişler şeklinde gerçekleşmiştir ve fizyolojik kriterler ancak farklı görünümlere sahip geniş topluluklarla karşılaşp, ani ve sürekli bir rekabet durumunun ortaya çıktığı dönemlerde belirlemiştir²⁷.

19.yy'ın başlarında antropoloji alanında yapılan çalışmalar ırkçılık ideolojinin gelişmesine yol açmıştır ve ırkçılık ideolojisine göre insanlık, ten rengi, kafatası ve çeşitli fizyolojik özelliklerine göre beş ana gruba ayrılmıştır. Bu gruplar Kafkasyalı ya da Beyaz, Moğol ya da Sarı, Etiyopyalı ya da Siyah, Amerikalı ya da Kızıl, Malay ya da Kahverengi insan türleri olarak belirlenmiştir. Buradaki sıralamada en önemli ayrımı, Kafkasyalı veya Beyaz insan türünün, üstün insan olarak kabul edilmiş olmasıdır²⁸. Günümüzde modern bilim ve genetik çalışmalar, ırksal farklılıkların insanların hiyerarşik sıralamasında önemli bir etken olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun iki temel sebebi vardır: birincisi insan grupları arasında zaman içerisinde gerçekleşen yoğun karışımlar ırklar arasında sabit sınırların ortadan kaldırmıştır. İkincisi, kalıtsal-fiziksel özelliklerin dağılımı kesin sınırlar oluşturmamaktadır. Yani aynı ırka mensup bir gruba üye bireyler çeşitlilik, iki farklı ırksal gruba mensup bireyler arasındaki sistematik çeşitlilikten genellikle daha fazladır²⁹. Irk ve etnisite terimleri, siyasal ve sosyal bilimlerde farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ikisi arasında belirgin dilsel ve anlamsal bir fark oluşmuştur. Bugün ırk terimini kullanan sosyal bilimciler, insanlar arasında ırksal özellikler bakımından "dışsal" bir ayrım yapmayı yeğlerken, etnisite terimini kullananlar bireylerin doğrudan kendileri hakkındaki "içsel" algılamaları ve betimlemelerini ön plana çıkarmaktadır. Böylece etnisite, grubun kendini biçimlendirmesi ve sürdürmesi sürecini ve grup üyelerinin kendilerine atfedilen kimlikleri reddedip kendi tercihleri doğrultusunda benimsedikleri aidiyetleri merkeze almaktadır.

Irkçılık ideolojisi 19. Yüzyılın sonlarında insanlar arasında egemenlik ve ideolojik iddiaları desteklemek amacıyla kullanılmış ve ırkçılık politikaları sonucunda dünya şiddetli savaşlara sahne olmuş ve büyük trajedilere yol açmıştır. Özellikle 20. yüzyılının sonunda bilimsel teorilerle desteklenen ırkçılık düşüncesinin tutarsızlığı ortaya çıkmış ve ırkçılığın insanlar arasındaki farklılıkları açıklayıcı bir özellik olamayacağı daha fazla kabul görmüştür³⁰. İnsanlar arasında farkları ırksal özellikler ile açıklamanın yanlışlığı ve tutarsızlığı kesinlik kazanmıştır. Sosyal ve siyasal bilimsel çalışmalarda, etnisitenin ırk terimi yerine tercih edilmesinin arka planında bu gerçeklik yer almaktadır.

İnsanlar arasında biyolojik ve kültürel bir takım farklılıklara dayanarak bazı insanların egemen bazılarının da tabi olacağı ve Batı'nın sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştıran iddialar günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir. Tarihsel süreçte sömürgeci ideoloji, bazı toplumların dayanışma kapasitesine sahip olmadığını gerekçe göstererek bu toplumları tahakküm altına almıştır. Oysa insanlar ve toplumlar arasındaki farklılıklar, dinsel, dilsel, kültürel ve bölgesel olarak var olmakla birlikte esas itibarıyla tarihsel koşullar sonucunda kuşaklar arasındaki aktarımlar aracılığıyla ortaya çıkmışlardır ve bu farklılıklar birey veya

²⁶ Semra Somersan, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 43.

²⁷ P. Van Berghe, "Race and Ethnicity: A Sociobiological Perspective", *Ethnic and Racial Studies*, Volume, Issue 4. P:401-411, 1978.

²⁸ Alaaddin Şenel, *Irak ve Irkçılık Düşüncesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 1984. S.8.

²⁹ Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, s. 154.

³⁰ Steven Fenton, *Etnisite*, (Çev.). Şad N., Ankara: Phoenix Yayınları, 2001, s. 18.

grupların öznel ve nesnel koşulların beraberinde getirdiği kendi iç algılarını veya diğerlerinin attettiği tanımlamaları yansıtmaktadır. Bu anlamda etnisite, bireylerin mensubu olduğu bir topluluğun sahip olduğu özelliklerin, topluluğu diğerlerinden ayıran dil, kültür, biyoloji ve her türlü mirasın dışı vurumudur. Buna göre etniklik, kendisine temel olabilecek özelliklerden herhangi birinin veya birkaçının öne çıkıp önem kazanmasıyla belirginleşen bir kültürel oluşum olarak kabul edilmektedir. Tarihsel veya mekânsal koşullara bağlı olarak bazen din, mezhep, bazen dil veya bir aileye ve hanedana bağlılık, bazen de ekonomik bir faaliyete veya siyasal bir ideolojiye üye olmak, etnik bir grubu oluşturabilmektedir³¹.

Bir Aidiyet Türü Olarak Ulusçuluk

Fransız İhtilali sonrası dönemde “tek ulus ve tek devlet” sloganıyla, siyasal bir birlik ve yurttaşlar cemaati şeklinde ortaya çıkan ulus kavramı, İhtilal’den sonra Avrupa’da hem kültürel hem de siyasal bir birlik anlamında kullanılagelmıştır ve bugün kendine has özellikleri olan, ortak atalar, toprak parçası, tarih, dil, din, yaşam biçimi gibi özellikleri bulunan toplum veya halk olarak kabul edilmektedir³². Ulus, doğal bir varlık değildir ve yalnızca kendisine ait bir hükümetten yararlanan bir nüfus biriminin belirlendiği, devlette iktidarın meşru kullanımı ve bir devletler toplumunun örgütlenmesi için bir ölçüt sağlayan bir doktrindir³³. Günümüzde bazı sosyal bilimciler, ulus ve ulusçuluğun modern bir ideoloji, tarihin doğal birimleri ve insanların deneyimleri sonucunda ortaya çıkan bütünleştirici bir yapı olduğunu savunmaktadır^{34,35,36}. Bazılarına göre ulusçuluk, sadece modernitenin bir sonucu değildir ve tek başına modern koşullar, ulusal bir kimliği oluşturmak için yeterli değildir. Ulusun etnik bir kökeni vardır ve etnisite ulusçuluktan bağımsız bir öge değildir, bu yönüyle ekonomik veya sosyal süreçlere indirgenmemelidir. Ulusçuluğun kökenleri geçmişte aranmalıdır yani tarihsel olarak modern zamanlardan önce de uluslar var olmuştur^{37,38}. Etnik ve ulusal aidiyetlerin oluşumunda mitler ve semboller oldukça önemlidir. Buradan hareketle etnisite ve ulusçuluk arasında mantıksal bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkündür. Her iki kavram konusunda ortaya atılan kuramlar birbirinden bağımsız ve ayrı olarak oluşmuştur fakat aralarında önemli benzerlikler vardır. Kişi birçok özellik bakımından kendine has özellikleri olan etnik bir grup içinde dünyaya gelir. Söz konusu etnik grup ulusal ve siyasal bakımdan belirlenmiş sınırlar içerisinde yaşamını sürdürdüğüne göre bu özellikten ötürü hem etnik grup hem de ulus, çoğu zaman doğal ve verili bir akrabalık ilişkisi olarak algılanır. Bu iki akrabalık biçimi dil, din, gelenek gibi kültürel ve sosyal yapıları bünyesinde taşır. Etnik bir grubu bir ulustan açıkça ayırt etmek bazen zor olsa da, etnik grup geniş bir aileymiş gibi, ortak bir atadan veya atalardan gelen kökene ilişkin inançları vurgulama eğilimindedir. Ulusçuluk düşüncesinin odağında ise resmi olarak belirlenmiş belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan hayali bir topluluk bilinci vardır. Hayali ve gerçek bir algının sonucunda oluştuğu için her iki akrabalığa dair aidiyet belirsiz bir ilişki temelinde oluşmaktadır. Genellikle etnik bir grup, gruba özgü homojen pek çok özellikle özdeşleşirken ulusçuluğun bünyesinde etnik çeşitlilik dâhil birçok heterojenlik yer almaktadır.

³¹ Aydın, Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği, s. 56.

³² William Petersen, “On the Subnations of Western Europe”, In N. Glazer and D. Moynihan (Eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*. London: Harvard University Press, 1975, s. 180.

³³ Elie Kedouri, *Natioanlism*, London: Hutchinson, 1960.

³⁴ Ernest Gellner, *Nation and Natinalism*, Oxford: Blackwell, 1983.

³⁵ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, (Çev.). İ. Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

³⁶ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*. T. J. Press (Padstow) Ltd., Padstow, Cornwall, 1996.

³⁷ John Hutchinson, “Ethnicity and Modern Nations”, *Ethnic and Racial Studies*, Volume 23 Number 4 July pp. 651–669, 2000.

³⁸ Anthony Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev.), S. Bayramoğlu, Ankara: Dost Yayınevi, 2002, s. 33.

Etnisite ve ulusçuluk temelli toplumsal hareketler, modernleşmeye maruz kalan ve hızlı bir değişim süreci geçiren toplumlarda güçlü birer aidiyet duygusuna ve ideolojiye dönüşmüşlerdir³⁹. Ulusçuluk bazı özellikleri bakımından etnisitenin bir türü olarak görülebildiği gibi belirli bir etnik grup bazı eklemelerle bir devlet olarak kurumsallaştığında, ulus özelliğini kazanabilmektedir. Çünkü etnik bir grup, çıkarlarının güvenliği söz konusu olduğunda ortak bir bilinç etrafında bir davranış sergiler ve bu çıkarlar bir devlete gereksinim duyulduğunda ulusal kimlik bilincini ortaya çıkarabilmektedir⁴⁰.

Sosyal ve politik bir bütünlük olarak ulusal aidiyetin inşasında etnik aidiyet güçlü bir araçtır. Etnik aidiyet, toplumda cinsiyet, din, kan bağı gibi çeşitli farklılıkların yarattığı ayrılık ve bölünmeleri önemsiz ve görünmez hale getiren bir işleve sahiptir. Birbirine benzediğine inanan veya akraba olduğunu düşünen farklı etnik gruplar kendilerini tanımlamak ve aidiyetlerini sürdürmek amacıyla diğerlerine karşı koyma ve kendilerini belirli sınırlar içerisinde güven içinde hissetme duygusundan hareketle bir araya gelip daha geniş bir birliktelik oluşturabilirler. Etnik bir gruba aidiyet ilk olarak, doğum anından itibaren başlar ve bu aidiyet kan bağı esasına dayalıdır. Bundan sonraki süreçte kişinin sosyal bir varlık olmasıyla ilişkili olarak ortaya çıkan aidiyet ise yasal bir hak olan yurttaşlıktır. Buradan da anlaşılacağı üzere etnisite verili bir bağ sonucunda oluşurken, ulusçuluk veya ulusal aidiyet iradi bir ilişki biçimi olarak gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında etnisitenin bir sürekliliği vardır. Etnisiteler, tarih boyunca var olagelmışlerdir ve icat edilmemiştir, bir icat olarak kabul edilse bile ortaya çıkışı hakkında hiçbir tarihsel veri mevcut değildir. Kan bağı, akrabalık, din ve dil gibi değerler insani birer özellik olarak sürekli var olmuştur ve insanların yaşam tecrübeleri aracılığıyla somut değerler haline gelmiştir. Ulus/çuluk ise; modern yaşam, sanayileşme, ekonomik çıkarlar, okur-yazarlığın yaygınlaşması ve kitlesel eğitimin zorunlu kıldığı tarihsel bir aidiyet biçimidir. Resmi veya siyasal bir otorite, resmi dili kurumsallaştırmak suretiyle, ortak bir kültür, tarih ve köken mitosundan hareketle parçalı bir toplumu bütünleştirmeyi ve tek tipleştirmeyi hedeflemektedir. Genel olarak egemen veya çoğunluk grubu oluşturan etnik bir grubun dili, ulus devletin ve yurttaşların resmi dili olarak benimsenmektedir. Bu suretle toplumu oluşturan birbirinden farklı etnik grupların, birbirleriyle ilişki ve iletişim kurabilmesi ve toplumsal bir kurum olarak ulus devleti oluşturabilmesi amacıyla ulus inşa süreci başlatılmaktadır. Siyasal bir proje olarak neredeyse bütün ulus devletler, bir ya da birden fazla toplumsal grup veya elitler tarafından tasarlanır ve daha sonra da pratiğe aktarılır. Bu pratik ise genellikle belirli bir toprak parçası üzerinde yaşanan şiddet olaylarının, savaşların, bağımsızlık hareketlerinin veya devrimlerin ardından, özgün ve benzersiz bir tarih birikiminden hareketle gerçekleşir⁴¹. Modern zamanlarda etnisite, ulusçuluğun içeriğinin inşa edilmesinde popülist duyguları harekete geçirmede ve kitleleri manipüle etmede elitlere araçsal bir veri sağlamıştır. Çünkü kültürel formlar, belirli bir amaç doğrultusunda kullanılacak araçları daha güçlü kılmaktadır⁴². Ulusal bilincin ve bütünlüğün oluşabilmesi için etnik gruplara ait dil, din, kültürel değerler, ortak atalar miti ve grup üyeleri için kutsal olarak kabul edilen bir toprak parçası gibi bağlılık duygularının ön plana çıkması önemlidir. Bütün ulusal hareketlerde bahsi geçen etnik özelliklerin birleştiriciliğine vurgu yapılmakta ve bireylerin bu özellikler etrafında bir araya gelmesine çağrı yapılmaktadır. Bireyler bu özellikler ile özdeşleşen bir aidiyet edinmektedir fakat bu aidiyet kurgusal ve hayali bir temele dayanmaktadır. Bundan dolayı ulusal sınırlar içerisinde; dinsel, dilsel ve etnik

³⁹ Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, s. 100.

⁴⁰ Ali Öztürk ve İsmet Emre. "Organik Öğretiden Postmodern-Dijital Tasarıma Folklorik Mirasın Krizleri ve Toplumsal Etkisi". *Milli Folklor*. 16. ss. 153-162. 2020.

⁴¹ Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati*, (Çev.). Ö. Okur, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995, s. 61.

⁴² Vilfredo Pareto, *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*, (Çev.), Merve Zeynep Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.

çeşitlilik bakımından farklı gruplar varsa ve bu farklılıklarla uzlaşma ve eşitlik temeline dayalı siyasal bir temsil sistemi tesis edilmemişse, homojenliği sağlama kaygısı taşıyan ulus devletin ciddi sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Siyasal ve sosyal bakımdan inşa edilmek istenilen ulusal sistem, çoğunluğu oluşturan etnik grubun çıkarları, kültürü ve dili esas alınarak şekillendiğinde, diğer grupların, ulus inşa sürecine dâhil olmalarında isteksiz davranmalarına yol açabilir. Bu isteksizlik, ulusal sınırlar içerisinde etnik gruplar arasında gerilimlere, iktidara karşı başkaldırmaya veya ayrılıkçı hareketlere dönüşme riskine dönüşme ihtimali taşımaktadır.

Ulusal ve uluslararası alanda etnik duyguları ve ulusal kimlikleri harekete geçiren ve yönlendiren son derece önemli güçler vardır. Bu güçler ile etnisite ve ulusçuluk arasındaki ilişkiler sağlıklı bir biçimde ele alınmak zorundadır. Modern dünyanın devletler sisteminde, her bireyin, en az bir ülkenin yurttaşlık kimliğini taşıması zorunludur. Bu resmi kimlik, bireyin ulusal aidiyetinin yanı sıra ulusal bir kültürün de taşıyıcısı olduğunun göstergesidir. Çok etnili bir toplumsal yapıya sahip olan ulus devletlerde farklı gruplara mensup olan bireyler ya yurttaşlık bağı ile toplumsal yapıya uyum sağlamakta veya bir asimilasyon süreci sonucunda topluma entegre edilmektedir. Bu iki seçenek arasındaki fark, ülkelerin siyasal, tarihsel ve ideolojik önceliklerine göre şekillenmektedir. Birinci durumda yani yurttaşlık bağı ile uyumun sağlandığı siyasal sistemlerde sosyal, ekonomik ve sosyal çatışmalar görece daha azdır, fakat ikinci durumun baskın olduğu siyasal sistemlerde azınlık ve çoğunluk farklılaşmasına bağlı olan ve aidiyetlerin temsili taleplerinden kaynaklanan gerilimlere ve çatışmalara daha sık rastlanmaktadır⁴³.

Sonuç

Aidiyetler, birçok durumda içsel bir potansiyel taşırlar fakat çoğu zaman dışsal uyaranlara göre şekillenirler. Bu açıdan bakıldığında hiçbir aidiyetin orjinal olmadığını ve bir icadın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu icat bazen doğal bir süreç sonucunda oluşabildiği gibi bazen de tarihsel olarak belirlenmektedir. En basit ifadeyle, Halil Cibran'ın dediği gibi bizi ifade ettiğini düşündüğümüz, en sevdiğimiz elbiselerimiz bile başka birisi tarafından dikilmiştir.

Sosyal yaşamda, bir aidiyet ilişkisi oluşturma süreci sadece bir benzerliği keşfetme veya kabul etme değil, daha çok, farklılığı görmezden gelerek benzerliği icat etme süreci olarak da kabul edilebilir. Bu sürecin içeriğini belirleyen etken bir birlik ve bir dayanışma ilişkisine duyulan gereksinimdir. Ayrıca aidiyet ilişkisi ortak bir kimliğe sahip bireyler arasındaki farklılıkları gizlemeyi içerse bile grup içi üyeler ile grup dışındakiler arasındaki farklılıkların üretilmesine veya vurgulanmasına da hizmet etmektedir. Ortak bir aidiyeti belirleyen algı, genellikle, bir başkalık duygusu, toplumsal olarak aynı olarak oluşturulmuş olanlara karşı konumlanabilecek bir öteki'liği zorunlu olarak beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme süreci ve uluslararası göç hareketleri birlikte ele alındığında günümüz dünyasında ulusal sınırların ötesinde yeni aidiyet biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aidiyet biçimleri kaynağını hem belirli bir ulus devletin yurttaşı olmaktan hem de yerel düzeyde biçimlenen yerel özelliklerden dahi alabilmektedir. Her iki aidiyeti veya daha yeni aidiyetleri ön plana çıkaran etken ise yeni bir bağlamın ortaya çıkmış olmasıdır. Bundan dolayı etnik ve ulusal sınırları aşan yeni kültürel anlam sistemleri ve karma sosyal aidiyet biçimlerinin ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Farklı bir ulus devletin yurttaşı olmakla birlikte, aynı etnik gruba özgü bir dili konuşmak veya aynı dine mensup olmak farklı ulusal

⁴³ Craig Calhoun, "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, Volume 19, pp. 211-239, 1993.

aidiyetlere sahip birey ve gruplar arasında bir uyum ve birlik duygusunun sağlanmasında etkilidir.

Ulusal sınırlar ve ulus devlet anlayışındaki aşınmaya karşın etnik duygular bugün geçmişe nazaran daha fazla dikkat çekmektedir. Bu dikkati anlamak için etnisitenin toplumsal önemi ve yapısal işlevleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bireyler, toplumsal yaşamın beraberinde getirdiği psikolojik, sosyal ve ekonomik baskıyı doğuran birtakım somut gerçekler, değerler ve çıkarlar adına çeşitli birliktelik biçimlerine yönelebilirler. Bireyler bu birlikteliklerin varlığını koruması ve sürdürmesi adına önemli bedeller de ödeyebilirler. Çünkü somut bir akrabalık ilişkisine dayalı etnisite düşüncesi, insan yaşamına anlam katabilir ve gittikçe modernleşen ve rasyonalleşen dünyada özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik ve toplumsal krizlerin yol açtığı yabancılaşma türlerine karşı bir aidiyet duygusuna kaynaklık edebilir. Bundan dolayı etnisite günümüz dünyasında önemli bir aidiyet türü olarak varlığını sürdürmektedir. Etnisitenin önem kazandığının en önemli göstergelerinden biri, Amerika'da siyahilere veya göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar; Balkanlar, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da yaşanan etnik çatışmalardır. Buralarda yaşanan etnik şiddet olayları, etnik duyguların modern öncesi ve primordialist-ilksel aidiyetlere geri dönüş hareketleri olarak algılanmamalıdır. Yaşanan şiddet olayları, sosyal koşulların belirlediği siyasal ve sosyal sorunlara çözüm üretilmesi hususunda ileri sürülen önceliklerin yol açtığı birbiriyle çelişen beklentilerin bir sonucudur.

Kaynakça

- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*, (Çev.). İ. Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Aslan, Cahit. *Birey, Toplum, Devlet: Kavramsallaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*. Adana: Karahan Kitabevi, 2004.
- Aydın, Suavi. *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- Barth, Fredrik. *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo: Little Brown & Co. 1969.
- Baumeister, R. F. And Leary, M. R. "The Need to Belonging: Desire for Interpersonal Attachments as a fundamental Human Motivation". *Psychological Bulletin*. Vol. 117. No. 3. 497-529, 1995.
- Berger, P. and Luckmann, T. *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth, Allen Lane. 1966.
- Berghe, P. Van. "Race and Ethnicity: A Sociobiological Perspective", *Ethnic and Racial Studies*, Volume, Issue 4. P:401-411, 1978.
- Bilgin, Nuri. *Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayıncılık, 1996.
- Brubaker, Rogers and Cooper, Frederick. "Beyond Identity", *Theory and Society*, Vol. 29, No. 1. pp. 1-47, 2000.
- Calhoun, Craig. "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, Volume 19, pp. 211-239, 1993.
- Chambers, Iain. *Migrancy, Culture, Identity*. London: Routledge, 1994.
- Dorling, D., D. Vickers, et al. *Changing UK. The Way We Live Now*. Sheffield: University of Sheffield, 2008.
- Erdem Nas, Gönül. "Abdals Of Anamur: A Community Excluded With Regard To Its Language, Belief And Identity". *Dil Araştırmaları*, Güz /23: 275-287. 2018.

- Eriksen, Thomas. H. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press. 1993.
- Erkan, Ümmet. "Lacan'da Öznenin Kurulumu Ve Ötekinin İnşası: Psikanaliz Ve Oryantalizm". *Turkish Studies*. Volume 14 Issue 3, p. 1425-1440. 2019.
- Fenton, Steven. *Etnisite*, Şad N. (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları, 2001.
- Gellner, Ernest. *Nation and Natinalism*, Oxford: Blackwell, 1983.
- Giddens, A. *The Consequences of Modernity*. T. J. Press (Padstow) Ltd., Padstow, Cornwall, 1996.
- Glazer, N. and Moynihan, D.P. *Ethnicity. Theory and Experience*. Harvard University Press, 1975.
- Goffman, Erving. *Presentation of Self in Everyday Life*. London, Allen Lane, 1969.
- Gramsci, Antonio, *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar, 1916-1935*, İ. Yıldız, (Çev.), Aankara: Dipnot Yayınları, 2010.
- Hall, Stuart. "Kültürel Kimlik ve Diaspora", *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık İçinde*, Ed. Rutherford, J., İ Sağlamer, (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.
- Hall, Stuart. "New Ethnicities". in *Race Culture and Difference*, (ed) Donald J. and Rattansi, A. London: Sage, 1992.
- Hall, Stuart. *Introduction: Who needs identity?, Questions of cultural identity*. London: Sage, 1996.
- Hutchinson, John. "Ethnicity and Modern Nations", *Ethnic and Racial Studies* Volume 23 Number 4 July, pp. 651-669, 2000.
- Kedouri, Elie. *Natioanlism*. London: Hutchinson, 1960.
- Nagel, Joane. "Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture". *Social Problems* Vol. 41, No. 1, 1994.
- Öztürk, Ali ve Emre, İsmet. "Organik Öğretiden Postmodern-Dijital Tasarıma Folklorik Mirasın Krizleri ve Toplumsal Etkisi". *Milli Folklor*. 16. ss. 153-162. 2020.
- Pareto, Vilfredo. *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*. Çeviri: Merve Zeynep Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.
- Petersen, William. "On the Subnations of Western Europe", In N. Glazer and D. Moynihan (Eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*. London: Harvard University Press, 1975.
- Rattansi, Ali. *İrkçılık, Modernite ve Kimlik*, S. Akyüz, (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.
- Rosenberg, L. and Weinfield, M., *Canada's Jews: A Social and Economic Study of Jews in Canada in the 1930s*, McGill-Queen's University Press, 1993.
- Schnapper, Dominique. *Yurttaşlar Cemaati*, Ö. Okur, (Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995.
- Schudson, Michael. "Culture And The İntegration of National Societies". *International Social Science Journal*, XLVI, 1, p. 63-81, 1994.
- Smith, Anthony, *Milli Kimlik*, B.S.Şenel, (Çev.). İstanbul: İletişim, Yayınları, 1999.
- Smith, Anthony. *Ulusların Etnik Kökeni*, S. Bayramoğlu, (Çev.). Ankara: Dost Yayınevi, 2002.
- Sollors, Werner. *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Somersan, Semra. *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve İrk*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Şenel, Alaaddin. *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 1984.

Şimşek, Rıdvan. “Liberteryen Ve Komüniteryen Çokkültürcülük Dikotomisi”. İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal SPECIAL ISSUE 2. Volume: 03 Issue: 07. 2012.

Tajfel, Henry. “Social Psychology Of Intergroup Relations”, *Annual Review Of Psychology*, Volume 33, A Nonprofit Scientific Publisher, USA., 1982.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.
Katkı oranı beyanı: %100
Çatışma beyanı: : Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur